

ВОЄННІ ЩОДЕННИКИ

ДАР'Я БУРА, ЄВГЕНІЯ ПОДОБНА

ЛЮТИЙ ЛЮТИЙ 2022

**СВІДЧЕННЯ
ПРО ПЕРШІ ДНІ ВТОРГНЕННЯ**

Харків
«ФОЛІО»
2022

ВСТУП

Цей день у всіх нас почався приблизно однаково: ми прокинулися від вибухів чи схвильованих дзвінків рідних зі словами: «Війна почалася», почали читати новини й гортати стрічки соцмереж, аби зрозуміти, що відбувається. Я не була винятком. Я прокинулася від крику мами: «О, Боже! Як?» — з сусідньої кімнати. Відкрила Фейсбук. І як і всі, мабуть, довго не могла повірити у те, що читаю в стрічці.

24 лютого ми усі прокинулись в іншій реальності, де небо над нами розривало ревіння російських винищувачів, на українські міста летіли російські ракети, станції метро зупинили рух поїздів і слугували укриттям, і навіть маленькі діти почали розрізняти обстріли з «Граду» й постріл з танку. У цій нашій новій реальності більше не існувало поняття абсолютної безпеки.

Ще з початку війни на Донбасі я була впевнена, що Велика війна з Росією в нас попереду. Але всі місяці розмов про повномасштабний наступ я була напрочуд спокійною, хоча й збирала про всяк випадок тривожний наплічник і доукомплектувала аптечку. 22 лютого турнікет, кровоспинний засіб та пара рукавичок перекочували з аптечки в мою дамську сумочку: того дня мені остаточно стало зрозуміло — щось буде. Вечір у Києві

був особливо теплим і тихим, я йшла середмістям і вдихала цю тишу на повні груди — просто неможливо було повірити, що ось-ось почнеться війна. Наступного дня я чомусь покладу біля себе спортивний костюм, теплі шкарпетки й чогось вирішу спати у светрі. Мабуть, вперше в житті.

За три дні до Великої війни в супермаркеті продавчиня, пробиваючи на касі мої закупки — крупи, консерви, сірники, жменю свічок — саркастично хіхікнула: «Ви, пані, наче до війни готуєтеся». І лише закотила очі, цокнувши язиком, коли я порадила їй зробити те саме. Вранці 24 лютого першим ділом я прибіжу о п'ятій з копілками ранку в цей супермаркет, пам'ятаючи, що там точно був великий підвал — у всьому нашому дворі вони всі будуть зачинені. Я проситиму почати розгрібати його і готуватися приймати людей. Мене назвуть істеричкою і пошлють далеко-далеко не в дуже ввічливій формі. Перший російський літак над ним пролетить приблизно через шість годин. А потім цього супермаркету не існуватиме — його розіб'ють снарядами й частково розграбують росіяни. Але це буде потім.

А поки що 24 лютого о 5-й ранку я бігаю у дворі свого будинку й переконаю сусідів готуватися: збити замки з підвалів, розчистити входи до них, занести туди запаси питної води. Вони дивляться на мене, як на божевільну. Хтось відверто насміхається, але допомагати спершу не береться ніхто. У дворі стоїть військовий, на ньому шеврон артилериста. Він курить, говорить з якимось чоловіком і посміхається. Я з жахом думаю про те, що на нього чекає вже найближчими днями, якщо не години. Наша двірник порається біля смітника й бурмоче щось, як завжди. Дехто з сусідів йде на роботу. Проїжджає

перша ранкова маршрутка до Києва. Ілюзія того, що світ ще тримається, що все, як завжди. Але я розумію, що «як завжди» вже не буде ніколи. І тягну зі смітника першу шину в підвал — хтось, нарешті, збив на ньому замок. Найближчої години ми з батьками й одним-єдиним сусідом будемо облаштовувати його — зносити туди шини і частини старих меблів.

Ранок буде відносно тихим. Я сидітиму на підлозі в найбезпечнішому кутку квартири й не випускатиму з рук телефон, а дзвінки та повідомлення від друзів будуть усе тривожнішими. Суми: «До нас колона танків їде. Що робити?». Біла Церква: «По нам так гахнули, я аж підстрибнув в кабінеті». Івано-Франківськ: «Нас бомблять!». Друзі-військові з Сумщини вже не беруть слухавки — тільки ввечері розкажуть, що в той час вони вже прийняли бій і добре всипали росіянам. Інший друг-військовий зателефонує мені з польського кордону — він з побратимами негайно повертається з заробітків, вони навіть встигли купити там щось прикольне з амуніції, він просить знайти його колишнього командира — вони їдуть захищати свою країну. Близько обіду я почую гудіння вертольотів. Ще за мить я бачитиму з вікна, як вони починають штурм аеродрому в Гостомелі. Ще мить — і над летовищем здійматиметься густий чорний дим. Зовсім скоро відбудеться моє «знайомство» з російськими винищувачами. Потім знову буде чути бій. Згодом вибухи стануть гучнішими. А потім в моє місто остаточно прийде війна.

Спершу я вирішую залишатися вдома — що б там не було. Ми сидимо в підвалі сусіднього будинку. Я не знаю, від чого мене трусить — від холоду чи від того, що вибухи зовсім недалеко. Те, що буде далі — я ще не готова

згадувати і розповідати. Я обов'язково зроблю це пізніше. Та попри всю мою рішучість, настане момент, коли буде остаточно зрозуміло: далі залишатися вдома — саможубство. І тоді все моє життя за 10 хвилин вміщається в маленьку валізку. В руках у мене клітка з шиншилою, яка застрибує у відро з кормом і дивиться на мене переляканими очима. Я прошу вибачення у свого дому, що мушу покинути його в такий важкий момент. Ставлю на місце м'які іграшки, які впали на підлогу під час моїх хаотичних зборів. Я їду і повторюю подумки, що я не біженка. Це всього на кілька днів, доки моє місто звільнять від росіян. І я одразу повернусь. Але «кілька днів» розтягнуться. І повертатися мені вже буде нікуди. Але це буде потім. А зараз я їду зі свого міста на захід.

Євгенія Подобна

З початку лютого я все частіше думала про переїзд до іншої країни. Мені було нестерпно чути прогнози про ймовірний повномасштабний наступ росіян. Я розуміла, що це відбудеться, але не розуміла коли. 16 лютого, 20, 22... Як писала журналістка Наталка Нагорна: «Або наступайте, або ідіть нах*й», — так відчувала і я. А ще дуже боялася сирійського сценарію. Дуже боялася повторення Алеппо в нас. Я стала нервовою.

24 лютого о 7 годині ранку задзвонив будильник. Я завжди ставлю його на рано, а потім переводжу ще на годинку. Цього ранку чомусь зайшла в Фейсбук, телефон пікав повідомленнями. Перше, що я побачила — пост Євгенії Подобної: «Україно, переключка! Що де відбувається?». Зайшла в коментарі і не повірила: Запоріжжя — чутно винищувачі, Позняки — чути вибухи, Троещина —

бахнуло відносно далеко, Біла Церква — чути вибухи, вибухи в районі аеродрому Василькова, Антонов — бахає, Дніпро — чотири вибухи, Київ, Лівобережжя — чути вибухи. В Одесі чути вибухи, Херсонська область — бомлять, В Броварах з 4 ранку чутно вибухи, Слов'янськ — з 5 ранку чутно вибухи, але далеко, десь Дружківка...

Мене почало трусити, розбудила хлопця словами: «Київ обстрілюють і інші міста!». За кілька хвилин у Львові дуже гучно увімкнулася сирена повітряної тривоги. Скільки б я не читала, не думала про тривожні валізи, укриття і підвали — я не знала, куди бігти, що робити, і що означає саме ця повітряна тривога: на нас вже летять, по нам вже стріляють, нас просто попереджають?

Сирена вмикалася і вимикалася кожні 10—15 хвилин. Я спробувала порахувати часові проміжки між сигналами. Збивалася.

Почала телефонувати батькам, на Дніпропетровщину. Зв'язку не було. Подзвонила сестрі в Івано-Франківськ, вона сказала, що прокинулася від вибуху, бо живе біля аеропорту — саме туди прилетіли російські ракети.

За годину з'явилася інформація, мовляв російський десант висадився у Бродах на Львівщині. Стало ще страшніше, бо здавалося, що вони — росіяни — були скрізь. Потім це виявилось неправдою, хоча саме у перший день в регіоні російські війська атакували три військові частини: у Бродах, Новому Калинові та Кам'янці-Бузькій близько 07:30.

Подзвонив батько, сказав, що новини бачив, але вдома все відносно спокійно і вони з мамою йдуть на роботу, залишатимуться в місті і не переїжджатимуть ні до мене, ні до сестри.

Перший день повномасштабного наступу був дуже емоційний і страшний. Коли не знаєш, що робити, не встигаєш за новинами. Але і, власне, через ці новини, не можеш нічого робити. Я не пам'ятаю, кому я ще писала і з ким спілкувалася того дня. 24 плавно перейшло у 25, бо наш ефір на радіо був цілодобовим. Спати не хотілося, їсти теж.

Наступного дня я плакала: через моральне виснаження, страх і через новину про загибель друга, до якого часто їздила в Авдіївку у 2016 році. Я його називала Комбат, або просто В'ячеславович — Олег Громадський. Такі, як він, не гинуть. Я й досі не вірю в його загибель. Він захищав Харків.

В мене зникли будь-які думки про «полишити країну». Я не хочу нікуди їхати, але розумію, що занадто боягузлива для служби в армії. Тому вирішую працювати в цілодобових ефірах й надалі, і знайома вмовляє розпочати збирати кошти на допомогу військовим.

Я ловлю кожну чужу думку про те, як надовго така війна. Хочеться вірити, що не на роки. Я страшенно боюся замороженого конфлікту, російської окупації і вічної війни в країні.

Все розвивається дуже швидко. І в нашій країні таки з'явилося своє Алеппо. Ми втратили вже дуже багато людей. Але щоб не дозволити нікому переписати нашу історію, вплести те, чого не існувало, як роблять росіяни, коли на чорне кажуть біле, ми вирішили зібрати спогади людей про перші дні повномасштабної війни. Щоб пам'ятати, як почалася найстрашніша війна, яка на цей час вже триває в нашій країні 9 років, а не 20 днів чи 60 днів.

Дарія Бура

СЕВЕРОДОНЕЦЬК

Загострення на Луганщині почалося за кілька днів до повномасштабного вторгнення з масованих обстрілів міст Щастя та Станиця Луганська. За словами секретаря Ради національної безпеки та оборони О. Данілова, повномасштабна війна почалась саме з Луганщини, коли 24 лютого о 3:40 російські війська пішли на прорив державного кордону в районі населеного пункту Мілове. О 5:50 очільник області оголосив про загальну евакуацію.

Після окупації Луганська Северодонецьк — адміністративний центр Луганської області, в якому мешкало близько 130 тисяч людей. З перших днів війни місто перебуває під постійними обстрілами.

АНАСТАСІЯ ВОЛКОВА

*тележурналістка, воєнна кореспондентка,
вимушена переселенка з Луганська*

Війна для мене почалася ще 2014 року і з того часу не закінчувалася. У 2014 році росіяни вже один раз «звільнили» мене. Від мого будинку, від життя в моєму місті. Тоді мене вигнали з мого Луганська і я втратила все. Так, інтенсивність боїв і масштаби втрат були зовсім не такими, як зараз, але всі ці 8 років люди теж гинули.

Загострення на Луганщині почалося десь за тиждень до повномасштабного вторгнення — тоді вони раптом почали сильно гатити по найближчим до лінії містам — по Станиці Луганській та Щастю. По Станиці, мабуть, навіть за два тижні. Там була ділянка розведення військ і люди вже досить довго жили відносно спокійно й без обстрілів. А потім раптом там поновились обстріли — почали гатити по залізниці, по інфраструктурі, по дитячих садочках. Прилітало по КПВВ. Я, як журналістка, знімала садочок, у який прилетіла міна. Їх не зупинило, що це був день і там були діти, але тоді, на щастя, якимось дивом малеча не постраждала. А потім Щастя почали просто рівняти з землею — настільки сильно його обстрілювали. Ми виїхали туди на зйомку, знімали Щастинську ТЕЦ, і просто на наших очах по ній почали прилітати снаряди. Також ми бачили в Щасті, як вони стріляють по будинках місцевих, будинки просто склалися на наших очах. Але, попри все, тоді ми були впевнені, що лінія розмежування не посунеться. Не можна було уявити тоді, що дуже скоро ця лінія посунеться аж до Северодонецька.

Станиця Луганська і Щастя — невеликі міста, але туди багато хто переїхав з того ж Луганська, ті, хто не хотів жити в окупації і водночас не хотів виїжджати за межі Донбасу. Попри війну людям багато чого вдалося зробити навіть на прифронтових територіях.

А 24 лютого колега з Києва подзвонила мені о 5 ранку і сказала: «Настя, це почалося». І я чула вибухи в неї у слухавці. Ми усі знали, готувалися до того, що буде війна. Повітря вже було таке наелектризоване, і хлопці-бійці говорили, що щось таки буде. Тож я заздалегідь евакуювала маму. Я поговорила тоді з подругою, а вже за годину був авіаналіт по Северодонецьку. Було чотири потужні вибухи, один десь недалеко від мене. І так я усвідомила, що почалася велика війна.

У той день я планувала їхати на передову — працювати, знімати, що відбувається, але моя редакція мені заборонила — вже було надто небезпечно. Та й ми не розуміли як доїхати, куди їхати. І ми з оператором почали знімати те, що відбувалося в Северодонецьку. Виявилося, що один прильот був в передмістя, був вибух на ТЕЦ... Перший авіанальот стався 24 лютого, потім тиждень було десь терпимо, а потім почалися інтенсивні обстріли міста. 24 лютого в багатьох була паніка, люди почали їхати з міста. Активні бої по місту почалися через кілька днів. Але багато хто і лишився.

Я вже говорила, що колись приїхала в Северодонецьк без нічого. У мене не було грошей, було усього 50 гривень в кишені. Я приїхала навіть без одягу, з одним рюкзаком, в легких осінніх речах — в кросівках і легкій курточці. Це було 19 листопада 2014 року. Я тоді вірила, що скоро повернусь додому. Але склалося по-іншому. Так я втратила дім. Тут, у Северодонецьку, я почала все спочатку:

знайшла роботу, житло. І тут мене вдруге намагаються вигнати і вдруге забрати життя, яке я будувала ці вісім років. Я вирішила нікуди не їхати і продовжити розповідати про те, що відбувається в Северодонецьку. Гнів, злість і ненависть до них у мені переважає над страхом. Я вирішила залишитись у місті й робити свою роботу, бо крім мене її ніхто не робитиме. Інші виїхали, і це правильно, особливо ті колеги, в яких є діти. А я — воєнкор. Я знаю, що таке війна, я свідомо обрала для себе цю професію, ці вісім років я постійно була на передовій. Я звикла до вибухів і чудово розуміла і розумію, що можу загинути під час роботи. Я до цього готова морально. Але я не готова вдруге дозволити їм вигнати мене з дому. Я не військова, моя зброя — це слово. Кожен має робити на війні те, що він робить найкраще. Я вмю це робити добре. Я знаю, що мої матеріали — те, що я знімала, дивляться, і з їхньою допомогою хочу в такий спосіб достукатися до світу. Тоді, 2014-го, я була молодша, я розуміла, що нічого не можу зробити з війною в моєму місті. Зараз я думаю інакше і налаштована рішуче. Я розумію, що місто може опинитися в оточенні, що залишатися тут — ризик. Але інакше я не можу.

Якщо ми не будемо показувати, що відбувається в Северодонецьку — про нас забудуть. І тому я знімаю — результати російських обстрілів, руйнування, знімаю, як люди живуть в підвалах своїх будинків і як їм доводиться виживати в цих умовах. А після того, як це відео виходить — до нас привозять гуманітарку та генератори. Потім ці люди телефонують, плачуть і дякують. Хіба це не найкраща винагорода за мою роботу? Я бачила, як в бомбосховищах народжувалися діти. Як мами сиділи в підвалах з немовлятами, яким 2—3 тижні.

Я переконана, що цивільні мають виїжджати. Але звідси виїжджати складно — гуманітарні коридори росіяни постійно обстрілюють.

Я намагаюся підтримувати зв'язок з окупованими територіями Луганщини — там шукають проукраїнських активістів, ветеранів, волонтерів. У селі під Северодонецьком росіяни розстріляли волонтера, що допомагав українській армії як міг. У нього була інвалідність, ампутації кінцівок, вони його розстріляли прямо в інвалідному візку. У Сватовому розшукували моїх знайомих активістів, знаю, що деякі люди там зникли й наразі про них нічого невідомо. Те саме стосується й окупованого росіянами Старобільська. В інших населених пунктах, звісно, проукраїнські активісти зараз намагаються ховатись. Знаю також, що виїхати з окупованих Сватового, Старобільська і Новоайдара на підконтрольну територію дуже складно. Мій знайомий намагався вивезти родину, і його розвернули: сказали — або в Луганськ, або в Росію, або нікуди.

Мене теж шукають ті проросійські люди, що є в місті. Якось вночі приходили о другій ночі, стукали в двері, погрожували й вимагали, аби я припинила роботу. Я вже змінила кілька квартир в місті, тому мене складно відслідкувати, де саме я знаходжусь сьогодні. У моїй квартирі після одного з обстрілів розбило вікна, тож і так жити вдома вже було б проблемніше. Живу на чужих квартирах, де є вікна, в знайомих. Але в разі окупації мені, звісно, доведеться якомога швидше тікати, от буквально протягом години виїхати з міста, бо я розумію, що зі мною буде.

Дуже велика територія Луганщини окупована — кілька міст і прилеглі до них села. Частково окуповане

Рубіжне, там була зрада з боку влади. І там тривають страшні бої. Попасна вже майже стерта з лица землі, там використовували фосфорні бомби, місто постійно палає, коридорів гуманітарних немає. Гірська громада теж дуже сильно обстрілюється. Северодонецьк — у напівкільці, але місто трималось і тримається. І через це росіяни скаженіють і просто зганяють злість свою на мирному населенні. Вони підвели до міста ТОСи — коли вони поцілюють в одну квартиру — то займаються і інші поверхи, будинки вигорали просто за кілька годин — пожежники не завжди можуть виїхати, коли в районі інтенсивний обстріл, вони, звісно, не їдуть.

У Старобільську, коли туди зайшли росіяни, місцеві виходили на мітинги проти окупації, у Щасті такого не було, наприклад. У Новоайдарі мої знайомі виходили на мітинги проти окупації. Звісно, на Луганщині є люди, які були прихильні до Москви й чекали на Росію, але навряд вони собі це так уявляли — що ця Росія їх не пожаліє і буде нищити їхні будинки. Наразі навіть ті, хто був дуже за Росію, починають ставати проукраїнськими. Луганщина — вона різна. Якщо взяти те ж Щастя чи Гірське — то там люди чули вибухи дуже часто, тож реагували спершу стриманіше. А от Кременна і Сватове — там було значно спокійніше й безпечно всі роки війни, там до війни точно ніхто не був готовим. У Северодонецьку навіть в 2014 майже не було боїв, люди взагалі не були готові до того, що почалося.

22 березня в мене був день народження — і в той день на місто був другий авіаналіт. Я вирішила зробити собі в той день подарунок — просто дуже хотілось себе відчувати дівчинкою, попри війну. За день до того я домовилась з манікюрницею, що вона вийде з підвалу і зробить

мені нігті. У місті, де радіють питній воді, це був просто неймовірний подарунок собі. Я прийшла до неї, і якраз після цього ми чуємо літак, і я розумію, що б'ють якраз по моєму району, там, де я живу. Я йду додому й розумію, що в мене сьогодні подвійний день народження, що саме в цей момент я була не вдома. А потім бачу на вулиці частини тіл людей, які ще недавно були моїми знайомими, які жили поряд, які ще пару годин тому були живі. І настрашніше — тіло знайомого чоловіка висіло на його розтрощеному балконі, з нього стікала кров. І ти розумієш, що ти як журналіст маєш це зняти, але дуже боляче знімати тих, кого ти знав, мертвими. Я думала, що багато до чого була готова, але до цього я готова не була.

І після 22 березня авіабомбардування стали постійними, обстріли — ще інтенсивнішими. Вони постійно били по житловим масивам. Там нічого стратегічного чи військового не було. Логіки в цих обстрілах немає — вони просто знищують будинки, в яких живуть звичайні люди. Одну п'ятиповерхівку вони накривали з ТОС 5 разів, вона горіла. П'ять разів звичайну багатоповерхівку! У підвалі якої живуть люди. Тисячі вже залишилися без житла, просто на вулиці. Спершу обстрілювали в першій половині дня — комендантська година закінчується о шостій і — починається... Люди йдуть діставати їжу, воду, а вони стріляють по місту, по цих чергах, по людях. А потім обстріли стали взагалі ледь не цілодобовими. І отак ідеш кудись — і одразу прораховуєш свій маршрут, щоб поблизу були підвали, під'їзди, місця, де можна сховатись, якщо ось прямо зараз почнеться. І ти розумієш, що це може бути важка артилерія, ракети, авіація. Сирен немає в нас. Ти просто чуєш, що щось летить, і в тебе все холоне всередині. Бо що б ти не

робив, куди б не ховався, розумієш, що ніщо не врятує тебе від авіабомби, що твої шанси вижити будуть мінімальні. І ніколи не знаєш, що буде наступної миті.

Містом я намагаюся пересуватися в капюшоні. У місті є ті, хто впізнають мене й дякують за роботу, плачуть. А є ті, хто погрожує, що, мовляв, почекай, ось-ось росія прийде й тебе заберуть. Лишились і ті, на жаль, які вірять, що це українці самі себе обстрілюють. Були й інші ситуації: коли я знімаю черговий матеріал — а знімаю я на телефон — мене затримували і люди, і військові, бо думали, що я диверсантка і працюю на ворога. Різне за ці дні було. Після зйомки я постійно йду до волонтерів допомагати фасувати гуманітарну допомогу для місцевих. І мені дико чути від дорослих чоловіків, що вони бояться піти самі за гуманітарною, і я їм маю її принести до підвалу через дорогу. Зараз, під час війни, вже важче негативні моменти сприймаються, болючіше. Не брехатиму, що в мене не буває моментів відчаю.

Є райони, які інтенсивно обстрілюються і тіла людей там можуть лежати 2—3 дні. Скільки всього за цей час загинуло людей, я не знаю, кажуть про 150 осіб, але скільки насправді — не знаю. З ліками, звісно, теж велика проблема.

Мій будинок уже пошкоджений, але ще не критично. Я дуже сподіваюся, що він вистоїть. І що Северодонецьк вистоїть. Я не впевнена, що після війни повернуся в свій Луганськ, я, мабуть, хочу залишитися в Северодонецьку. За 8 років це місто стало мені рідним. Війна змінює людей, після всього, що трапилося, ми вже не вийдемо з цієї війни такими, якими були до неї. Я дуже сподіваюся, що ті, хто хотіли бути в Росії — зараз просто виїдуть туди і ніколи більше в Україну не повернуться. Бо в тій Україні, яка постане після цієї війни, місця для таких не буде.

Зміст

ВСТУП	3
СЄВЕРОДОНЕЦЬК (Анастасія Волкова)	9
МАРІУПОЛЬ (Афіна Хаджинова)	17
ВОЛНОВАХА (Павло Єштокін)	25
ХЕРСОН (Ірина)	3
ОХТИРКА (Павло Кузьменко)	43
ЧЕРНІГІВ (Андрій Євмененко)	49
КИЇВ (Ірина Солошенко)	53
ІРПІНЬ (Сергій Громенко)	61
КИЇВ (Євгенія Закревська)	67
КИЇВ, ЗДВИЖІВКА, КИЇВСЬКА ОБЛАСТЬ (Любов Порицька) .	72
ХАРКІВ. МАРІУПОЛЬ (Аня)	83
СУМИ (Владислав Івченко)	94
БОРОДЯНКА, КИЇВСЬКА ОБЛАСТЬ (Іван Мариць)	101
БУЧА, КИЇВСЬКА ОБЛАСТЬ (Лена Чиченіна)	110
КИЇВ (Юлія Кирієнко)	123
ХАРКІВ (Євген Громадський)	134
ГОСТОМЕЛЬ, КИЇВСЬКА ОБЛАСТЬ (Іван Мамонтов)	142
БУЧА, КИЇВСЬКА ОБЛАСТЬ (Тетяна Шелковнікова)	154
ІЗЮМ, ХАРКІВСЬКА ОБЛАСТЬ (Олена Гугалова-Мешкова) ...	166
ХАРКІВ (Володимир Носков)	175
Постскриптум	183
Про авторів	188